

Honderd jaar geleden

Ook honderd jaar geleden werd de verjaardag van koningin Wilhelmina in Oost gevierd. Dat was toen nog op 31 augustus. Centraal stond in 1925 de gemeentelijke viering in het Wilhelminapark met een gekostumeerde voetbalwedstrijd en een springconcours door wachtmeesters van de artillerie. Daar was een militaire parade op de Maliebaan aan voorafgegaan. Er was dat jaar 's avonds geen vuurwerk, dit om de kosten te besparen, maar wel 'muzikale omgangen door de stad' waarbij de muziekkorpsen fakkels meedroegen zoals het Utrechts Nieuwsblad meldde.

Afb. 1 De Vereniging Koninginnedag Utrecht organiseerde in 1925 in het Wilhelminapark een gekostumeerde voetbalwedstrijd en een ruiterfeest (HUA 870179)

Het was niet echter alleen de stedelijke viering, ook in tal van straten en buurten werd in dat jaar Koninginnedag gevierd, onder andere op de Abstederdijk waar we (afbeelding 2) kinderen zien 'blaastrappen'.¹ Het vieren van Koninginnedag vond zijn oorsprong eind negentiende eeuw met het vieren van de verjaardag van eerst prinses Wilhelmina, later Koningin Wilhelmina. Dat sloot aan op de ontwikkeling eind negentiende eeuw dat de nationale staat steeds belangrijker werd. Het vieren van de verjaardag van de vorst of vorstin droeg dan ook bij aan het nationale besef en dat men erbij hoorde. Utrecht was in die jaren nog een provinciestad waar adel en notabelen het voor het zeggen hadden. Maar dat ging rond 1900 langzaam veranderen, dat is ook nog terug te zien in Oost. Het landelijk karakter, een gebied van tuin- en landbouw, verdween langzaam en er kwamen straten en buurten vooral voor arbeiders want bedrijvigheid en industrie groeide in Utrecht. Later zou er in Oost ook flink gebouwd gaan worden voor de betere standen, zoals de gegoede burgerij werd genoemd, maar in het begin waren het vooral woningen voor arbeiders die, bijvoorbeeld bij het Maliebaan station werkten. De stad ging zich naar het oosten uitbreiden, onder andere rond het Wilhelminapark dat in 1898 werd geopend.

Afb. 2 Koninginnedag 1925 op de Abstederdijk : de kinderen zijn aan het 'blaasballen' (HUA 98892)

Wie door Oost fietst of loopt kan nog de ontwikkeling van de wijk zien. De oudste delen zijn meestal de kleinere arbeiderswoningen aan de westkant, aan de kant van het spoor en de Maliebaan. En het was in die straten en buurten dat het verenigingsleven opkwam. We weten dat er in 1909 al een buurtvereniging was van de bewoners van de Abstederdijk. En we zien in 1913 een door de buurtvereniging Oudwijk opgerichte ereboog in de Van Alphenstraat. Na de Eerste Wereldoorlog zouden de activiteiten en verenigingen zich uitbreiden, naast die op gemeentelijk niveau.

Afb. 3 Kinderfeest in de Van Alphenstraat in 1913 (HUA 818856)

Straat- en buurtverenigingen in Oost

In Oost waren er voor de tweede Wereldoorlog al zo'n tiental straat- en buurtverenigingen (alfabetisch): Abstederdijk (1909), Bloemstraat-Noord, Hazelaarstraat, Kovelarstraat, Krommerijnstraat, Lindestraat (1926), 'De Ster' in de Meridiaanstraat (1929) en Oudwijk (<1913).² De Notenbomenlaan telde zelfs twee verenigingen, een ten westen en één ten oosten van de spoorwegovergang: respectievelijk 'De Vriendschap' (1920) en 'Klein maar dapper' (1925). Het lijkt erop dat de meeste na 1920 werden opgericht, wat logisch lijkt aangezien na de Eerste Wereldoorlog er ook meer financiële mogelijkheden kwamen om activiteiten te organiseren, en Koninginnedag was bij de meeste verenigingen niet de enige activiteit.

Afb. 4 Een 'rutschbaan' verhoogde de feestvreugde in de Notebomenlaan 1930 (HUA 873207)

Activiteiten voor kinderen stonden in de buurten centraal met spel en kinderwedstrijden. Soms waren er daarnaast optochten in de buurt al dan niet met muzikanten. Op gemeentelijk niveau waren er, ook voor volwassenen, meer grootschalige activiteiten als sportwedstrijden, defilés en vuurwerk. Maar de straat- en buurtverenigingen deden veelal meer: in december Sinterklaas en in de zomer uitstapjes voor de kinderen, maar soms ook voor de volwassenen. Op vakantie ging men amper, als men al vakantie had, en dan was een uitstapje naar de piramide van Austerlitz, de speeltuin in Oud-Valkeveen of naar de Veluwe met de bus, al heel gauw een gezellige dag met elkaar uit.

*Afb. 5 Klaar voor het uitstapje van buurtvereniging Abstede augustus in 1932
(foto Volksbuurtmuseum Wijk C, HUA 862138)*

De betekenis van straat- en buurtverenigingen was groter dan alleen het organiseren van activiteiten. De socioloog en hoogleraar Gerrit Jansen beschreef eind jaren 1970 de geschiedenis van het dagelijks het leven in de Kovelstraat.³ Hij beschreef een hechte, zij het ook wel gesloten gemeenschap waar de straatvereniging ook zorg droeg voor sociale rust en voor wie die om welke reden dan ook buiten de boot dreigde te vallen. Of dat bij alle straat- en buurtverenigingen zo was weten we niet, maar ook onderzoek naar het leven in Wijk C wijst in die richting. Het waren zelforganisaties, de bewoners regelden, zou je kunnen zeggen, hun eigen bestuur. En dat werd ook serieus genomen. Soms hadden de verenigingen vaandels met de stichtingsdatum erop, die bij de vaak gehouden optochten werden meedragen. En het bestuur liep dan voorop in hun beste pak.

Een serieuze aangelegenheid

Het was ook een uiting van een groeiend zelfbewustzijn en zelfvertrouwen van de arbeidersklasse binnen de standensamenleving die Utrecht en Nederland toen nog was. Iets wat na de Eerste Wereldoorlog ook tot uiting kwam in een sterke groei van de vakbeweging, zowel sociaaldemocratisch als confessioneel georiënteerd. Op deze wijze werkten men aan verbetering van hun eigen leefomstandigheden. Leefomstandigheden die in het algemeen bestonden uit grote gezinnen in kleine huisjes, gehorig en koud en vaak zonder toilet en stromend water. Het was armoede bij velen, ook als men een baan had. Het verenigingsleven was een manier om kinderen iets meer te bieden en om het gemeenschapsgevoel te versterken. Het liet ook zien dat men zich kon organiseren, dat men leiding kon geven, en dat hun activiteiten er toe deden en bijdroegen aan de samenleving. Het is te zien als onderdeel van de emancipatie van de arbeidersklasse.

De buurtvereniging „Abstede” te Utrecht gaf deze dagen in verband met het 20-jarig bestaan een feestavond in het gebouw de Plompketoren. Wij maakten daar deze foto van het bestuur.

Afb. 6 Het bestuur van de buurtvereniging Abstede bij het twintigjarig bestaan in 1929 (HUA 872469)

Veel van deze verenigingen zijn na de Tweede Wereldoorlog verder gegaan met hun activiteiten en ook met het vieren van Koninginnedag, nu die van Juliana op 30 april. Zeker in de eerste naoorlogse jaren was er grote belangstelling voor dergelijke activiteiten. Maar in de jaren 1960 ging de samenleving sterk veranderen, kwam er welvaart, de verzorgingsstaat en televisie. Er was sprake van individualisering en een ander gemeenschapsgevoel. De meeste van deze verenigingen zouden er enig moment ook mee stoppen, al bleven er vaak nog wel straat- en buurtactiviteiten georganiseerd, maar dan meer op ad hoc basis. De betekenis ervan is echter niet minder want al mag de samenleving anno 2025 een duidelijk andere zijn dan die in 1925, nog steeds is er belangstelling voor en behoefte aan straat- en buurtactiviteiten. Het vieren van Koningsdag is ook niet zozeer een eerbetoon aan onze vorst als wel een mooie en ontspannen manier om het saamhorigheidsgevoel te bevorderen. Al zal het ‘ontspannen’ wellicht wat minder gelden voor de organisatoren, want ook nu nog is het organiseren van Koningsdag een serieuze aangelegenheid.

Bas Nugteren

Februari 2025

¹ Daarbij werd een met erwten gevulde varkensblaas met een touwtje aan een been van een kind geknoopt en dan moesten andere kinderen proberen deze kapot te trappen, wat ook een grote knal gaf.

² De Hazelaarstraat en Krommerijnstraat zijn verdwenen; zij lagen ongeveer waar nu de Orionstraat ligt resp. de Neptunusstraat).

³³ Gerrit H. Jansen, *De Straat een Portret*, Muiderberg, 1978.